

אוניברסיטת בר-אילן

**הקשר בין מידת השוויון בהקצאת המשאבים לחינוך
למידת השוויון בהתפלגות ההישגים**

סיגל דואני

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ז

רמת גן

תקציר

שוויון כתפיסת עולם מבטא שאיפה למצב שבו יצטמצמו הפערים בין חלקי האוכלוסייה (בן ישראל, 2013; עזרא, 2006). שוויון בא לידי ביטוי בכל תחומי החיים באמצעות הקצאת משאבים על ידי ממשלה שנוקטת לא רק במדיניות של רווחה, אלא גם במדיניות כלכלית של צמצום פערים כדי לקדם את ההון האנושי (Bowen & Bok, 1999; Love, 1993). לשוויון הזדמנויות בחינוך יש גם ערך חברתי, שכן הוא תורם לחינוך הערכי במדינה ומגדיל את התפוקה האישית של חברי קבוצות מוחלשות. שוויון הזדמנויות בחינוך נחשב כיעד של מדינות ה-OECD, בשל תרומתו לצמצום העוני ולפתיחת מרחב האפשרויות בעבור אוכלוסיות, שנמנעה מהן הזדמנות זו מדיניות המימון של החינוך משפיעה על התפלגות ההישגים החינוכיים ועל כן שואפת המדינה בכלל ועמותות למען צדק חברתי בפרט לקדם אוכלוסיות חלשות, כך שתוכלנה לצמצם פערים בחינוך, שכן אלו משליכים גם על השכר במשק (בן דוד הדר וחובב, 2013; עראר ואבו עסבה, 2013).

מחקר זה בחן את הקשר בין התפלגות המשאבים לבין התפלגות ההישגים של תלמידים הלומדים בבתי הספר היסודיים בחינוך הרשמי במגזר העברי בהשוואה לערבי בישראל בשנת תשע"ב. מטרת המחקר היא לאמוד את הקשרים שבין מידת השוויון מסוג הוגנות אנכית- (Vertical Equity) בהתפלגות הקצאת המשאבים לבין מידת שוויון ההזדמנויות בהתפלגות ההישגים (Equality of Educational Opportunity) בבחינות המיצ"ב בשפה, במתמטיקה, באנגלית ובמדעים. עבודה זו נערכה ברמת בית הספר בקרב מדגם של 179 בתי ספר בחינוך היסודי, שנבחנו בבחינות המיצ"ב בכיתות ה' בשנה"ל תשע"ב (בחיתוך לפי מגזר ומצב סוציו-אקונומי).

הקצאת משאבים מהמדינה למערכת החינוך בחינוך היסודי נעשית בעיקר לפי שעות התקן, המחושבות לפי מאפייני בית-ספר: כמות אוכלוסייה, סיווג וסיווג בית הספר. שעות תקן כוללות את שעות האורך ואת שעות הרוחב המוקצות מתקציב משרד החינוך אל בית הספר. שעות אורך מוקצות על בסיס של מספר התלמידים בכיתה. לעומת זאת, ששעות רוחב הן שעות נוספות המוקצות עבור מספר מטרות בהן למשל, פיצול גודל הכיתה, ריכוז המקצועות הנלמדים בבית הספר וניהול בית הספר. בנוסף, מוקצות לבית הספר שעות תגבור המאפשרות מתן שוויון הזדמנויות לתלמידים מוחלשים (וורגן, 2009). הקצאה זו מהווה את עיקר התקציב של בית הספר ולכן עבודה זו מתמקדת בה. בנוסף להקצאה זו, מוקצים משאבים כספיים נוספים אל בתי הספר היסודיים ממקורות שונים בהם משרד החינוך, הרשות המקומית, ההורים והמגזר השלישי. מחקר זה ממשיך מחקרים קודמים בתחום הקצאת המשאבים המנתחים את רמת השוויוניות בהקצאה

לחינוך (בן דוד הדר וחובב, 2013; בלס, 2015; Ben ; BenDavid-Hadar, 2014a, 2014b, 2014c; David – Hadar, 2013a, 2013b, 2013c). בדומה למחקרים אלה, מחקר זה מנתח את מידת השוויוניות בהקצאת המשאבים לבתי הספר היסודיים ואומד את פערי ההקצאה בין אשכולות חברתיים כלכליים בתוך המגזרים השונים וביניהם. בשונה ממחקרים העוסקים בתחום מדיניות המימון של החינוך, מחקר זה אף מנתח את הקשרים בין מידת השוויוניות בהקצאת המשאבים לבין מידת השוויוניות בהישגים (מראה מקום למחקרים שעוסקים בקשר בין שוויון בהקצאת המשאבים לשוויון בהישגים).

השאלה העיקרית העומדת בבסיס המחקר היא באיזו מידה, אם בכלל, הקצאת המשאבים לבתי הספר היסודיים בישראל הינה שוויונית (כלומר, מקדמת שוויון מסוג הוגנות אנכית בהקצאות) ואפקטיבית (כלומר, מקדמת השגת המטרה של שוויון הזדמנויות בהישגים בחינוך)?

המחקר בודק: 1. באיזו מידה, אם בכלל, קיים שוויון מסוג הוגנות אנכית בתקציב פר תלמיד, כאשר התקציב פר תלמיד מוסבר על ידי אשכול חברתי כלכלי של יישוב מגוריו של התלמיד? ובנוסף, 2. באיזו מידה, אם בכלל, קיים שוויון הזדמנויות בחינוך? (כאשר אשכול חברתי כלכלי של יישוב מגוריו של התלמיד מסביר את השונות בהישגים בקרב תלמידים). 3. באיזו מידה, אם בכלל, קיים קשר בין שוויון בהקצאת המשאבים לבין שוויון הזדמנויות בהישגים? (כאשר תקציב פר תלמיד מסביר את השונות בהישגים בקרב תלמידים, תוך פיקוח סטטיסטי על אשכול חברתי כלכלי של יישוב המגורים של התלמיד)?

שאלות אלו נענו באמצעות 3 מודלים של רגרסיה תוך שימוש בתכנת SPSS בתחילה עבור כלל המדגם ואח"כ בחיתוך לפי מגזר.

ממצאי המודל הראשון מורים כי קיימות רמות שונות של שוויון מסוג הוגנות אנכית עבור תלמידי החינוך העברי בהשוואה לערבי, שבו לא נמצא קשר מובהק סטטיסטית בין אשכול חברתי כלכלי לרמת התקציב פר תלמיד
($\beta = -.338^{**}$, $\beta = .09$ בהתאמה)

ממצאי המודל השני מורים כי נמצאה מידה נמוכה של שוויון הזדמנויות. ככל שהאשכול החברתי כלכלי של היישוב בו לומדים התלמידים גבוה יותר, הישגיי התלמידים במבחני המיצ"ב גבוהים יותר. (במתמטיקה $\beta = .283^{**}$ במדעים: $\beta = .582^{***}$ ובאנגלית: $\beta = .424^{***}$, ראו לוח 5). אך

בשפה (עברית, ערבית) נמצאו ממצאים מעורבים : במגזר הערבי נמצא קשר מובהק ($\beta = .522$) לעומת זאת, בחינוך הערבי נמצא כי, למעט במדעים, האשכול החברתי כלכלי של היישוב בו לומד התלמיד אינו מסביר את ההישגים (במתמטיקה $\beta = .21$ במדעים: $\beta = .46^*$ ובאנגלית: $\beta = .37$, ראו לוח 5).

ממצאי המודל השלישי מורים כי קיים קשר בין רמת השוויון מסוג הוגנות אנכית בהקצאת המשאבים לבין מידת שוויון ההזדמנויות. נמצא קשר הפוך בין התקציב פר תלמיד לבין רמת ההישגים בבחינות המיצ"ב בכיתה ה' במתמטיקה ($\beta = -.392^*$, ראו לוח 6) כלומר, רמת התקציב פר תלמיד גבוהה יותר עבור תלמידים שרמת ההישגים שלהם בבחינות המיצ"ב במתמטיקה בכיתה ה' נמוכה יותר. לעומת זאת, במדעים ובאנגלית לא נמצא קשר מובהק סטטיסטית. (במדעים: $-.11$ -- $\beta =$ ובאנגלית: $\beta = -.21$, ראו לוח 6). בחינוך העברי קיים גם קשר הפוך בין התקציב פר תלמיד לבין ההישגים במיצ"ב בשפה ($\beta = -.308^*$ ראו לוח מספר 6). אך בחינוך הערבי לא נמצא קשר בין ההישגים במיצ"ב בערבית לבין התקציב פר תלמיד כאשר מפקחים סטטיסטית על המשתנים הקשורים לרקע ודמוגרפיה של תלמיד.

מסקנות המחקר מלמדות על הבדלי מדיניות בתקצוב בין החינוך העברי לחינוך הערבי. בחינוך העברי קיימת הקצאת משאבים שוויונית (בהשוואה לחינוך הערבי) המבוססת על הוגנות אנכית, בחינוך הערבי הממצאים מראים על מגמה הפוכה. בתי הספר היסודיים בחינוך הערבי בהם המאפיינים הדמוגרפים גבוהים מתוקצבים יותר מבתי הספר בעלי מאפיינים דמוגרפיים נמוכים. בנוסף לכך, בבחינת ההישגים, הקשר בין הקצאת המשאבים להישגים הוא שלילי, כך ככל שהאשכול גבוה יותר, ההישגים גבוהים יותר. ממצאים אלו מלמדים על שוויון הזדמנויות נמוך.

ההמלצות למערכת החינוך הן להגביר את ההדרכה בבתי ספר באשכולות נמוכים, כדי לתעל את המשאבים הקיימים לשיפור ההישגים. מוצע לפעול לפי גישת השונויות בחינוך (הרכבי ולוי מנדל, 2014), אשר פועלת לקידום מיטבי של כל קבוצה תוך כדי ראיית המכלול של הישגים בינלאומיים. טיפוח מותאם בתחומים המשלימים למקצועות הליב"ה עשוי לאפשר קידום אחיד לקראת הישגים במקצועות המיצ"ב.

לבסוף, חשיבות רבה ניתנת לפיתוח משאבים קהילתיים תומכים לעידוד השכלת ההורים וההורים לעתיד, מתוך הבנה שבאה לידי ביטוי בממצאי מחקר זה כי זהו גורם רב חשיבות לשיפור ההישגים.